

**O'QITUVCHI VA O'QUVCHILAR O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI***Ishmamatova Guliston Mardiyevna**Samarqand viloyati, Narpay. tuman, 31- umumiy
o'rta ta'lim maktab amaliyotchi psixologi***ANNOTATSIYA**

O'quvchilar bilan muomala qilish pedagogning o'z tarbiyalanuvchilari bilan muloqot olib borish mahoratini taqozo etadi. Biz uchun esa so'zlashishni bilish lozim. So'zlashishni, muloqot olib borishni doimo o'rganib borishi lozim. U darsni samarali olib borishni, so'zlashishni bilishi, suhbat, leksiya, hikoya qilish kabi usullaridan foydalanishi, umuman butun ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan muloqotni yo'lga qo'ya olishi lozim.

Kalit so'zlar: muloqot, so'z, shaxs, pedagogika, o'quvchi

KIRISH

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot bo'lishi uchun o'qituvchi yetarli darajada qobiliyatga ega bo'lishi kerak, hamda o'z-o'ziga doimo quyidagi savollarni berishi va unga javob berishga harakat qilishi kerak:

Nimaga o'rgatish? Kimni o'rgatish? Qanday o'rgatish?

Nimaga o'rgatish: a) Im-fandagi yangiliklarni anglash, yangi fan terminlarini tushunish, o'quv predmetini to'liq o'zlashtirish; b) malaka, ko'nikma va qobiliyatni shakllantirish; v) o'quv predmetlari o'rtasidagi bog'liqlikni amalga oshirish; g) o'quv mazmunini tushunarli tizim asosida ko'rish.

Kimni o'rgatish: a) o'quvchilarning ba'zi psixik xususiyatlarini (eslab qolish, nutq, fikrlash) hamda ularni qay darajada o'qimishli, tarbiyali ekanliklarini aniqlash; b) o'quvchilarning bir darajadan ikkinchisiga o'tishidagi qiyinchiliklarni oldindan aniqlash; v) o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda bolalarning dalillari, fikrlarini hisobga olish; g) o'quvchilardagi turli psixik o'zgarishlar va rivojlanishni hisobga olib o'z pedagogik mehnatini tashkil etish; d) iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash, yakka holdagi ishni tashkil etish.

Qanday o'rgatish: a) ish jarayonida ishlatiladigan kuch va ketadigan vaqtni hisobga olgan holda o'qitish va tarbiyalashniing turli usullari majmuini ishlatish.

Pedagogik ta'sir ko'rsatishniing asosiy usullari - bu talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri.

Talab – tajribada juda keng tarqalgan usul bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogning tarbiyalanuvchiga shaxsiy munosabatining namoyon bo'lish yo'li bilan yoki bu xatti-harakatlarning rag'batlantirilishi yoki to'xtatilishini ta'minlaydi. U

pedagogik ta'sir ko'rsatishning boshlang'ich usuli bo'lib, tarbiyalanuvchilarda o'ziga nisbatan mas'uliyat va talabchanlikni rivojlantirishda alohida vazifani bajaradi.

Istiqbol - ta'sir ko'rsatishniig juda ta'sirchan usuli bo'lib, u bolalarning xatti-harakatlarini, ular oldiga qo'yilgan maqsadlar, ularning shaxsiy intilishlari, qiziqishlariga aytiladi.

Rag'batlantirish va jazolash o'quvchilar xulq-atvoriga tuzatish kiritishni, ya'ni foydali xatti-harakatlarni qo'shimcha rag'batlantirishni va tarbiyalanuvchilarning noma'qul xatti-harakatlarini to'xtatishni ta'minlaydi.

Jamoatchilik fikri - tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini har tomonlama va muntazam rag'batlantirib borishini ta'minlaydi.

O'zaro fikr almashish bilan ta'sir ko'rsatish vositalari: ishontirish, ta'sir qilish, o'zaro fikr almashish bilan ta'sir ko'rsatish.

Ishontirish pedagogik ta'sir ko'rsatish usuli sifatida darslarda o'quv axboroti, ijodiy suhbatlar, munozaralar, siyosiy axborotlar shaklida qo'llaniladi.

Ta'sir qildirish kishi psixikasiga nazoratsiz kirib, uning faoliyatida xatti-harakatlarini, sabablar, intilishlar bilan amalga oshiriladi. Ta'sir qilish shunday bir psixik ta'sir ko'rsatishki, kishi uni ongining etarli nazoratisiz idrok etadi.

a) pedagogik vaziyatlarni taqqoslash va umumlashtirish, usullarni qo'yish;

b) o'quvchilarga yakka individual holda munosabatda bo'lish, ularni mustaqil ishlarini tashkil etish.

O'qituvchi o'quvchilar bilan bo'ladigan muloqotida quyidagi malakalarni egallagan bo'lishi lozim: tashqi qiyofani nazorat qilish, nutqni egallash, pedagogik munosabat madaniyatini egallash, tashkilotchilik mahorati, o'quv-tarbiya jarayonini boshqarish uslublarini egallash.

Munosabatlarni boshqarish uslublari:

1. Avtoritar uslub
2. Demokratik uslub
3. Liberal uslub

1. Avtoritar uslub:

- o'zi yakka holda guruh faoliyatini yo'nalishini belgilaydi;
- o'zi ko'rsatma-buyruq beradi;
- javobgarlikni o'z bo'yniga oladi;
- so'zsiz bo'ysuninshni da'vo etadi;
- qattiq intizomni talab etadi;
- aytilgan narsani to'liq bajarilishini talab etadi;
- gap qaytarganni, gap o'rgatganni yoqtirmaydi. Aytgan tashakkuri ham buyruqdek chiqadi. So'zlari qattiq va qo'pol. Biron bir masalani tushuntirmaydi, lekin talab etadi;

- muloqotga kirishishning asosiy shakllari: buyruq, ko'rsatma berish, qo'llanma bilan ishlash, xayfsan e'lon qilish;
- muomalada qo'pol, dag'al, do'q-po'pisali majbur etish, qo'rqitish, cho'chitish orqali kirishadi;
- avtoritar uslubning ijobiy tomoni favqulodda vaziyatlar ishlatilishi (yong'inda, suv toshqinda).

Munosabatning bu uslubda boshqarilishi atrofdagilar uchun qiyin yoki og'ir ahvol.

2. Demokratik uslub:

- jamoa fikriga tayanib ish olib boradi;
- jamoa fikrini, tashabbusini ma'qullaydi, rivojlantiradi, boshqalar fikriga hurmat bilan qaraydi;
- boshqalar fikrini o'ziniki qilib oladi;
- muloqotga kirishishning asosiy shakllari: iltimos maslahat berish, samimiy muomala.

3.Liberal uslub:

- tashabbussiz, jamoa ishiga aralashmaydi, hamma masalalarni yuzaki qarab chiqadi. O'zining fikri yo'q, javobgarlikdan o'zini chetlatadi. Ish natijasi bilan qiziqmaydi;
- bolalarga e'tiborsiz, beg'am qaraydi; - o'z ishiga sovuqqon.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda quyidagi munosabat turlari ko'rsatilgan:

- hamkorlikdagi munosabat;
- bivosita munosabat;
- do'stona munosabat,
- nosamimiy munosabat;
- oraliqdagi munosabat;
- bekorchi munosabat;

O'qituvchi o'quvchilar bilan darsdan tashqari vaqtlarda bajariladigan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etadi, sinf, guruh rahbari vazifasini bajara borib, bolalarning ota-onalari bilan ish olib boradi. Bunday sharoitlarda o'quvchilarning o'quv va o'qishdan tashqari faoliyatini yagona ta'lim tarbiya jarayoni sifatida rejalashtirish va tashkil qilishga nisbatan kompleks va izchil yondoshishning o'qituvchi faoliyatidagi roli ortib boradi. Bunday faoliyat o'quvchilarni bilimlar bilan qurollantirishga hamda bilish, muloqot va mehnatning ongli sub'ektlari sifatida ular shaxsini shakllantirib borishga qaratilmog'i kerak. O'qituvchi mehnatini pedagogik-psixologik tadqiq etish shuni isbot etganki, o'quvchilarning o'quv faoliyati samaradorligiga g'oyat katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining ilmiy jihatdan bilimdonligi, uning shaxsiga xos ijobiy fazilatlar o'quvchilarga tarbiya berishning, ularda ongli faollikni hamda mustaqil ijodiy bilishga bo'lgan intilish faolligini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining dunyoqarashi – undagi pedagogik madaniyatning hamda tarbiyachi sifatidagi mahoratning muhim komponenti hisoblanadi. Bugungi kunda o'zini pedagogik kasbiga bagishlagan talaba yoshlar shuni yaxshi bilishlari kerakki, hozirgi zamonning yoshlarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, hozirgi zamonning g'oyat dolzarb va keskin muammolari yuzasidan bahs-munozaralar o'tkaza olish, odamlarni ishonтира olish, mustaqil to'g'ri xulosa va umumlashmalar chiqara olish mahoratini egallab olishlari g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maxkamjonov K. Nasriddinov F. Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini takomillashtirish. -Toshkent.1995.-74 b. 7.
2. Tulenova X. B. Maktabgacha tarbiya muassasalarida 5-7 yoshli bolalar jismoniy tarbiyasini takomillashtirish. Dis....ped.fan.nom. –Toshkent.2000. -160 b.
3. F.A.Kerimov ” Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar”. Toshkent. ”Zar qalam” 2004.-447.b.
4. Bondarevskiy E .YA. Xankeldiyev SH. X. O'quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204. b.
5. U.Tursunov, «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», o'quv qo'llanma, Qo'qon, 1992.